

Bir Övgü unsuru olarak *Şehnâme* kahramanlarının klasik Türk şiirindeki dönüşümü: Bâkî-Nedîm karşılaştırması

Dr. Öğr. Üyesi Şerife Ağarı
Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
serifeuzun37@hotmail.com

Öz

Bütün dünya klasikleri arasında önemli bir yere sahip olan Firdevsî'nin *Şehnâme*'si Fars edebiyatının baş yapıtlarından biridir. Bir kahramanlık destanı kabul edilen bu eser yazıldığı dönemden itibaren Türk edebiyatının beslendiği en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Özellikle sultanlara ve sair devlet adamlarına sunulmak üzere yazılan kasidelerde onların güçlü yönleri *Şehnâme*'deki kahramanlarla özdeşleştirilmiştir. On beş ve on altıncı yüzyıllarda bir övgü unsuru olarak karşımıza çıkan bu kahramanlar on yedinci yüzyıldan itibaren eski değerlerini yitirmeye başlamış hatta övülen şahıslar bu kahramanlardan katbekat üstün tutulmuştur. Bu makale *Şehnâme* kahramanlarının klasik Türk şiirindeki dönüşümünü ortaya koymak amacıyla yazılmıştır. Bu yapılırken de örnekleme oluşturmak için *Şehnâme* kahramanlarının farklı algılandığı dönemlerden iki önemli şair, on altıncı yüzyıldan Bâkî ve on sekizinci yüzyıldan Nedîm seçilmiştir. Bu şairlerin divanları taranmış ve *Şehnâme* kahramanlarına yer verilen beyitler tespit edilmiştir. Bu beyitlerle Bâkî'den Nedîm'e *Şehnâme* kahramanlarının klasik Türk şiirindeki yerinde nasıl bir dönüşüm meydana geldiği karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şehnâme*, Firdevsî, klasik Türk şiiri, Bâkî, Nedîm.

Conversion of Heros of *Shakhnama* of Firdavsi as an Instrument of Praise in Classical Turkish Poetry: Comparison of Baki and Nedim

Abstract

Shakhnama of Firdavsi is one of the most important works of Persian Literature. Besides, it has valuable position between the world classics. It is a heroic saga; hence, a research feeding Turkish literature. Especially, powerful aspects of sultans and other statemen are presented by qasidas and these powerful aspects are identified by heros at *Shakhnama*. These heros, presented as instrument of praise at 15th and 16th centuries, lost their worth at 17th century. At this time of the period, praised personalities were more valuable than them. This article is about conversion of heros of *Shakhnama* at classical Turkish poetry. In order to carry out this aim, we have chosen two important poets, Baki of 16th century and Nadim of 18th century. At these centuries, these heros were differently perceived. We have searched divans of these two poets, and determined the couplets mentioning the heros. Thus, we have tried to explain how they have converted by centuries.

Keywords: *Shakhnama*, Firdavsi, classical Turkish poetry, Baki, Nedim.

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10/03/2018

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 08/06/2018

GİRİŞ

Fars edebiyatı içerisinde kaleme alınmış en büyük eserlerden biri kabul edilen ve İran'ın millî destanı olan *Şehnâme*, dünyadaki klasik metinler arasında önemli bir yere sahiptir. Firdevsî, *Şehnâme*'yi yazdıktan sonra eserini ithaf edeceği bir hükümdar arayışına girmiştir. Bir rivayete göre eseri Gazneli Sultan Mahmud'a, başka bir rivayete göre ise Bâvend hânedanından Emîr İspehbed Şehriyâr'a sunmuştur (Kanar 2010: XXXVIII/289).

Şehnâme'de Pîşdâdîler, Keyânîler, Eşkânîler ve Sâsânîler dönemine ait destansı olaylar ele alınır. Cemşîd, Dahhâk, Gâve, Ferîdun, Zaloğlu Rüstem, Efrâsiyâb, Keykâvus, Keyhusrev, İsfendiyâr, Dârâ, İskender gibi simalar eserde yer alır. Bu arada Türk kültürüyle ilgili bilgiler de aktarılır. Güçlü doğa ve savaş tasvirlerinin yer aldığı esere zaman zaman aşk hikâyeleri de serpiştirilmiştir. Fars edebiyatında en çok taklit edilen eserlerden biri Firdevsî'nin *Şehnâme*'sidir. Osmanlı sultanları, *Şehnâme* örneğini göz önünde bulundurarak kendileri için değişik isimlerle anılan şehnâmeler yazdırmışlardır. Fatih Sultan Mehmed'den IV. Murad dönemine kadar geçen sürede *Selîmnâme*, *Süleymannâme*, *Şehinşâhnâme* gibi isimlerle kaleme alınan manzum eserlerde bu sultanların yaptığı savaşlar ve gösterdikleri kahramanlıklar destansı bir dille anlatılmıştır (Kanar 2010: XXXVIII/289-290).

Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde anlatılan efsaneler fantastik açıdan Yunan mitleriyle mukayese edilebilecek benzerlikler göstermektedir. Ancak *Şehnâme*'deki efsaneler İran milletinin ülkelerini koruyup kollamak için verdikleri mücadelelerin destanıdır. Bu yüzden *Şehnâme* bütünüyle mitolojik bir eser değildir ve mitolojik konulardan söz ettiği bölümler de İran tarihini konu alan bölümlerdir (Yıldırım 2008: 16).

Klasik Türk şiirindeki şahıslar ve onlarla ilgili mitsel unsurlar her ne kadar İran tesiriyle *Şehnâme* kanalıyla şiire girmişse de bunların, Eski Mısır'dan kadim Ön Asya milletlerine, Çin ve Hindistan'dan Yunanistan'a, Türk mitolojisinden eski Orta Asya kavimlerinin masallarına, İsrâiliyyât türü anlatılardan Tevrat, Zend-Avesta, Vedalar gibi kutsal kitaplara, meşhur destanlardan Peygamber kıssalarına vb. daha pek çok değişik kaynaklara kadar uzanan çok derin ve karışık bir geçmişi vardır (Tökel 2006: 4).

Klasik Türk şiirinde *Şehnâme* kahramanlarının bir benzetme unsuru olarak yer alması edebiyat araştırmacıları tarafından zaman zaman tenkide de sebep olmuştur. Ahmet Talat Onay, *İran esatirinde Şehnâme'de adları, vak'aları geçen birçoğu mevhum kahramanlar bizim şiirlerimize de geçmişlerdir. Kahraman itlâkına her veçhile şayan olan Türk erlerini kimisi hunhar, kimisi ayyaş İran hükümdar ve kumandanlarına benzetmek nedense hoş gitmiş, kimse sesini çıkarmamıştır. Arada bazı şairlerin bu kahramanları istihfaf ettikleri görülmekte ise de bunların umumi temayüllerden ayrılmadıkları eserlerinden anlaşılmaktadır. Türk erlerini Acem kahramanlarına benzetmekle memdûha en büyük hakaretler yapıldığının kimse farkına varmamıştır* (Onay 2016: 30) diyerek şairleri sert bir dille eleştirmektedir. Hâlbuki bu eleştiri klasik Türk edebiyatı şairlerinin tamamını kapsamamaktadır. Zira bu kahramanlar zamanla bir övgü unsuru olmaktan uzaklaşmıştır.

Fars şiirinin en güçlü metinlerinden biri olan *Şehnâme* ve *Şehnâme* kahramanları klasik Türk edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren Türk şairlerini etkilemiştir. Bu etki özellikle on altıncı ve on yedinci yedinci yüzyılda zirveye çıkmıştır. Ancak yine on yedinci yüzyılda ortaya çıkan mahallîleşme akımıyla birlikte şairler yavaş yavaş *Şehnâme* ve *Şehnâme* kahramanlarına karşı tepki göstermeye başlamıştır. İlk ciddi tepkilerden birini ise Nâbî vermiştir (Ceylan 2011: 80).

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise Nedîm yazdığı şiirlerle hem Fars coğrafyasına, hem Fars şiir iklimine, hem de Şehnâme ve Şehnâme kahramanlarına meydan okumuştur.¹ Ona göre İstanbul öyle emsalsiz bir şehirdir ki, onun için tek bir taşına bütün Acem mülkü feda edilebilir:

*Bu şehir-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır*

(Nedîm_Kaside-21/1)

Nedîm için Osmanlı'nın değil sultanı, sadrazamı bile Şehnâme kahramanlarından daha üstündür. Damat İbrahim Paşa için yazdığı kasidede, onun ikbal ve celalini görenlerin, Cem ve Dârâ için anlatılanların Şehnâme gibi birer efsaneden ibaret olduğunu anlayacaklarını belirtir:

*Âsaf-ı 'ahd ki ikbâl ü celâlin görene
Cem ü Dârâ sözü Şehnâme-veş efsâne gelir*

(Nedîm_Kaside-15/12)

Firdevsî Şehnâme'yi millî duygularla kaleme almıştır. En eski dönemlerden itibaren yaşamış Fars hükümdarlarını ve onların kahramanlıklarını destansı bir dille anlatmıştır. Dolayısıyla sadece olanlara değil muhayyilesinde canlandırdığı ve belki de olmasını arzu ettiği şeylere de eserinde yer vermiştir. Halbuki Firdevsî Osmanlı sultanlarının meclislerinde bulunsaydı o meclisin güzelliğinden dili lâl olurdu:

*Bir bezm-i tarabdır ki eger vâsfına gelse
Firdevsî-i Tûsînün olur lâl zebânı*

(Nedîm_Kaside-26/16)

Bu makalede Şehnâme ve Şehnâme kahramanlarının klasik Türk şiiri üzerindeki etkisinin zaman içerisinde nasıl bir dönüşüme uğradığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun için kendi dönemleri içerisinde önemli bir yere sahip olan ve bu etkiyi şiirlerine farklı şekillerde yansıtan iki şair -Bâkî ve Nedîm- seçilmiştir. Zira Bâkî, genellikle Şehnâme kahramanlarına birer övgü unsuru olarak yer verirken, Nedîm övdüğü kişileri bu kahramanlardan daha üstün tutmuştur.²

Aşağıda Şehnâme kahramanları alfabetik sıraya göre dizilmiş ve bu kahramanlara her iki şairin divanında nasıl yer verildiği örneklerle gösterilmiştir.

1. Behmen

İran hükümdarlarından İsfendiyâr'ın oğlu olan Behmen, tarihçilere göre mektup ve fermanlarına önce Tanrının adını yazarak başlayan ilk hükümdardır. Adaletiyle ünlü Behmen'in döneminde ülkedeki her yer onarılmış, insanlar güven ve huzur içerisinde yaşamıştır (Yıldırım 2008: 142).

Bâkî'nin şiirlerinde Behmen tâcı ve tahtı sebebiyle anılmıştır. Şair, Sultan Murad'ın gazelini tahmisinde, âşığın gönlünün sevgilinin hayalinin tahtgâhı olduğunu, oraya başka hiçbir şeyin yaraşmayacağını, Dârâ'nın ve Behmen'in bile bu tahta layık olmadığını ifade eder.³

¹ Nedîm_Gazel-164/7.

² Bu çalışmada yer verilen beyitler <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/> adresinde yer alan Bâkî ve Nedîm divanlarından alınmıştır.

³ Bâkî_Tahmis-7/3.

Baharı tasvir ettiği bir gazelde ise laleyi bir sultan gibi hayal eder ve onun Key'in tacını giydiğini, Behmen'in ise tacını ve tahtını eline aldığını söyler.⁴

Nedîm ise Ali Paşa'yı övdüğü kasidesinde paşayı İslam'ın gül bahçesini dirilten bahar ayına ve kötülükler bağına ortadan kaldıracak olan Behmen'in hilal şeklindeki kılıcına benzetir:

*Cebhesi gülşen-i İslâma meh-i ferverdin
Bâğ-ı bed-hâhına şemşîr-i hilâl-i Behmen*

(Nedîm_Kaside-2/41)

Kasidenin devamında ise Merih yıldızının parlayışındaki kuvvete aldanıp onu hilal sanma çünkü Behmen'in bile elindeki altın tozlu yay yere düşmüştür der:

*Meh-i nev sanma görüp satvetini Behrâmın
Düşdü destindeki zer-dûz kemân-ı Behmen*

(Nedîm_Kaside-2/45)

2. Behrâm (Behrâm-ı Gûr)

On beşinci Sâsânî hükümdarıdır. Genellikle yaban eşiği avına çıktığı için adı yaban eşiği anlamındaki gûr sözcüğüyle birlikte anılır ve Behrâm-ı Gûr olarak bilinir. Hükümdarlık yaptığı dört yıl boyunca ülkesinde kimsenin ölmediği söylenir. Ermenistan topraklarının tamamını idaresi altına almış ve halkına dinî özgürlük tanımıştır. Ülkesinin yönetimini vezirlerine bırakmış, zamanını daha çok avlanmakla geçirmiştir. İran halkı tarafından en sevilen hükümdarlardan biri olan Behrâm; içki, eğlence ve kadın düşkünlüğüyle bilinir (Yıldırım 2008: 148). Behrâm aynı zamanda Mirrîh, Merih yıldızı yani Mars gezegenidir. Bu yüzden zaman zaman tevriyelî olarak da kullanılmıştır.

Bâkî, bir kasidede Sultan III. Mehmed'in kahramanlığını öyle över ki; kılıcının darbelerini gören Behrâm'ın, *koluna kuvvet ey savaş gününün Şah-ı Merdân'ı*, diye bağırıldığını söyler:

*Didi Behrâm-ı düşmen-kâm gördi darb-ı şemşîrin
Koluña kuvvet ey rûz-ı vegânuñ Şâh-ı Merdânı*

(Bâkî_Kaside-14/13)

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatı dolayısıyla yazdığı mersiyede ise Kanuni'yi zamanın Behrâm'ı, yerine tahta geçen Sultan Selim'i ise yine başka bir İran hükümdarı Erdeşîr olarak niteler:

*Behrâm-ı vakti gûra yitürdi bu saydgâh
Var işigine hidmet-i Şâh Erdşîri gör*

(Bâkî_Terci-i Bend-1/7)

Nedîm ise memdûhunu bu kahramanlardan üstün tutar. Çünkü ona göre denizlerin ve karaların hakanı Sultan Ahmed'in en aşağı konumdaki kölesinin heybeti bile Behrâm'ın azametinden büyüktür:

*Bahr u ber hâkânı Sultân Ahmed-i gerdûn-haşem
Yokdur ednâ bendesiniñ şevketi Behrâmâda*

(Nedîm_Tarih-15/1)

⁴ Bâkî_Gazel-514/1.

Öyle ki; Behram-savlet ve Kahraman-heybet nice yüce mertebeli şahlar sultanın dergahında hizmette bulunmaktan dolayı övünür:

*Mu'allâ-menzilet Behrâm-savlet Kahraman-heybet
Ki şehirler fahr eder dergâh-ı âlîsinde hizmetle*

(Nedîm_Tarih-10/2)

3. Cem/Cemşîd

İran'da hüküm süren Pîşdâdî sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarı olan Cemşîd, rivayetlere göre yedi yüz yıl hüküm sürmüştür. O; insanlar, cinler, periler, devler ve kuşlar dünyasının üzerinde egemenlik kurmuş, hükümdarlığı döneminde yeryüzü huzur ve refahla dolmuştur. Onun tahta çıktığı güne nevrüz denilmiş ve bugünde yapılan törenler Cemşîd'den hatıra kalmıştır. Cemşîd, tarihte ilk defa demiri eriterek işlemeyi öğretmiş, ilk kez ok, yay, kılıç gibi savaş aletleri yapmış, renkli ipek ve pamuklu kumaş kullanmıştır. Yün eğirme, dokuma ve terziliği, gemi yapımını ve kullanımını insanlara o öğretmiştir. Cemşîd, ilk hamamı yaptıran ve tıp bilimine ilk defa ilgi gösteren üstün bir kişi olarak kabul edilir (Yıldırım 2008: 204).

Şehnâme'de ilk hükümdar olarak geçen Cemşîd, şarabı ve şarap kadehini yapan ilk kişidir. Edebiyatta özellikle câm-ı Cem, bezm-i Cem terkipleri onun bu yönünü ve meşhur eğlence meclislerini vurgulamak amacıyla kullanılır. Bu yüzden şairlerin divanlarında ismi en çok geçen kahramanlardan biri de Cemşîd'dir.

Bâkî Cemşîd'e genellikle meşhur kadehi ve işret meclisleri dolayısıyla yer vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı kasidede onu büyük kahramanlara benzetmiş, zamanın İskender'i olduğunu, adalette Kisrâ (Nûşîrevân), savaşlarda Dârâ ve ayş u işrette Cem kadar üstün olduğunu iddia eder:

*Cemşîd-i 'ayş ü 'işret ü Dârâ-yı dâr u gîr
Kisrâ-i 'adl ü re'fet ü İskender-i zamân*

(Bâkî_Kaside-1/14)

Baharî sultana benzettiği bir gazelde ise havaların ısınmasıyla baharın saltanat divanını kurduğunu, çimenlerin Cemşîd'in tahtı kadar yüce, lalelerin İskender'in tacı gibi parlak olduğunu belirtir.⁵ Ancak âşıklar için sevgili söz konusu olduğunda Bâkî'nin şiirlerinde dahi Cemşîd hükmünü yitirir. Zira harabat illerinde sevgilinin köyündeki köpeğin su içtiği kabı Cemşîd'in kadehine değişmeyecek meyhane sakinleri vardır.⁶

Nedîm'in şiirlerinde Cemşîd'e yine benzer konular dolayısıyla yer verilir. Ancak bu sefer üstün olan Cemşîd'in meclisleri değil Nedîm'in memdûhlarının meclisleridir. Çünkü Nedîm, tarihçilerin övgüyle anlattığı bu kahramanlık hikayelerine kapılacak biri değildir:

*Gûş kıl ey rûh-ı Kâvûs ey revân-ı Cem işit
Ben kapılmam ehl-i târîhin sühan-sencâmına*

(Nedîm_Kaside-20/15)

Ayrıca, bu anlatılanlar bağlanılmaması gereken birer efsaneden ibarettir:

*Kadeh du'âsını gör de mukayyed olma Nedîm
Hikâyet-i Key ü Cemşîde Cem fesânesine*

(Nedîm_Gazel-123/7)

⁵ Bâkî_Gazel-466/2.

⁶ Bâkî_Gazel-187/3.

Zira Osmanlı sultanları onlardan daha kahraman, daha yücedir. Hüsrev de Cemşîd de ancak onların kapısında hizmetkar olabilirler.⁷ Hatta öyle ki; Cem, padişahın eşğine bir iki defa yüzünü sürdükten sonra ancak huzura girmeye ruhsat elde edebilir:

*Âsitân üzre yüzün bir iki def'a ferş edüp
Soñra ruhsat-yâb olur Cem girmeğe dîvânına*

(Nedîm_Kaside- 20/23)

Eğer Cemşîd'i bu kadar övgüye değer kılan şeylerden biri onun kurduğu işret meclisleriyse, o meclislerden çok daha görkemlileri şimdi kurulmaktadır:⁸

*Görülme olmamışdır böyle demler 'ahd-i Husrevde
Sürülme olmamışdır devr-i Cemde böyle devrânlar*

(Nedîm_Kıt'a-4/7)

Kaynaklar ilk hamamı yaptıran kişinin Cemşîd olduğu bilgisini verir. Nedîm; Kethüda Mehmed Paşa tarafından yaptırılan bir hamamın tarif edilemeyecek kadar güzel olduğunu söylerken, Cemşîd'in böyle bir güzelliği göremeden dünyadan göçmesini büyük bir talihsizlik olarak niteler:

*Hele hammâmını bir vech ile tavsîf edemem
Görmeden gitdi cihândan onu Cemşîd eyvâh*

(Nedîm_Tarih-44/12)

4. Dârâ

On dört yıl boyunca İran'a hükmeden hükümdardır. Art arda yapılan üç savaşta İskender'e yenilmiş ve kaçarak Kirman'a sığınmıştır. Hizmetkarları tarafından suikasta uğrayarak öldürülmüştür (Yıldırım 2008: 233).

Dârâ, Bâkî'nin gazellerinde bir övgü unsuru olarak kullanılmıştır. Sultan Süleyman için zamanın Dârâ'sı benzetmesi yapan şair, onun doğunun ve batının sultanı, denizlerin ve karaların padişahı olduğunu da belirtmiştir:

*Sultân-ı şark u garb şehensâh-ı bahr u ber
Dârâ-yı dehr Şâh Süleymân-ı kâm-rân*

(Bâkî_Kaside-1/15)

Yine Sultan III. Mehmed için yazdığı kasidede onun devrin Dârâ'sı olduğunu söyler ve Yüce Allah'tan onun için niyazda bulunur:

*Niyâz it Hakka ey Bâkî vüçûdım hıfz ide Bârî
Hatâlardan niğehdâr olsun ol Dârâ-yı devrânî*

(Bâkî_Kaside-14/34)

Ayrıca başka bir beyitte Dârâ'nın ve hatta İskender'in sultanın kapısında bekçi olmaktan dolayı memnun olacaklarını ifade eder:

*Cânna minnet bilür Dârâyı derbân eylese
Hak bu kim Dârâ degül yanınca İskender bile*

(Bâkî_Kaside-10/13)

⁷ Nedîm_Terkib-i Bend-1/2.

⁸ Nedîm_Kaside-19/32.

Dârâ gücün ve ihtişamın sembolüdür. Ancak dünyaya ait her güzellik gibi o da gelip geçmiştir işte. O yüzden akıllı olan bu dünyaya gönül vermez çünkü ne devlet ne taç ne de dünya ebedîdir.⁹

Bâkî meyden övgüyle bahsettiği bir gazelinde ise harabat ehli için bir meyhanenin kapısında hizmetçi olmanın Dârâ'nın sahip olduğu devletten daha üstün olduğunu söyler.¹⁰

Nedîm için ise Dârâ'yı Osmanlı sultanının şanına teşbih etmek en büyük hatadır. Çünkü bunu ancak haşmetin, büyüklüğün ve izzetin ne olduğunu bilmeyenler yapabilir:

Felekde resm-i izz ü câh u haşmet n'idüğün bilmez

Senin dârâtına teşbîh eden Dârâ vü Hâkânı

(Nedîm_Kaside-11/37)

Kaldı ki Dârâ, sultanın sahip olduğu bu kadar debdebeyi bu kadar gösterişi düşünde bile görmemiştir:

Düşde görmüş mü ya Dârâ bu kadar dârâtı

Husrev etmiş mi tasavvur bu kadar 'unvânı

(Nedîm_Kaside-19/31)

O yüzden, yüz binlerce Dârâ ve İskender Sultan Ahmed'in kutlu dergahının ancak kulu ve kölesi olabilir, der:

Çâker-i dergah-i sa'âdetidir

Sad hezârân Sikender ü Dârâ

(Nedîm_Tarih-39/7)

Ancak bir başka manzumede bundan da vazgeçer ve Dârâ'nın sultanın dergahında aciz bir kul dahi olamayacağını söyler:

Dergâhına Dârâ olamaz çâker-i kemter

Pîşinde Ferîdun olamaz bende-i kûçek

(Nedîm_Tarih-6/8)

Çünkü Nedîm için sultanın yüceliği ve büyüklüğü karşısında Dârâ'nın zerre kadar değeri yoktur:

O hâkân-ı mu'allâ-pâye ol sultân-ı âlî-şân

Aña nisbetle yok mikdâr-ı zerre kadri Dârânıñ

(Nedîm_Tarih-60/2)

5. Ferîdûn

Ferîdûn, Pîşdâdî hanedanının beş yüz yıl saltanatta kalan altıncı hükümdarıdır. Cemşîd'den sonra İran tahtına geçen Ferîdun, İran'ın en büyük mitolojik kahramanı olarak kabul edilir. Babası Dahhâk tarafından öldürüldükten sonra, annesi onu bir yayla sahibine verir ve burada Bermâyûn adındaki bir ineğin sütüyle beslenip büyütülür. Ferîdûn on altı yaşına geldiğinde dağdan inerek annesinin yanına gider ve babasıyla Dahhâk arasında geçenleri öğrenir. Onu Hindistan'dan döndüğünde öldürmek ister fakat bundan vazgeçer ve Demâvend dağında bir mağaraya hapseder. Ferîdûn'un Selm, Tûr ve İrec adlarında üç oğlu vardır ve dünyayı bu üç oğlu arasında paylaşır. İslamî kaynaklarda adaletli bir hükümdar

⁹ Bâkî_Gazel-299/5.

¹⁰ Bâkî_Gazel-261/5.

olarak anılan Ferîdûn, astronomi ve tıp ilmiyle uğraşmış, filleri savaşlarda binek olarak kullanmıştır. *Şehnâme*'ye göre ise Ferîdûn aynı zamanda bir büyüçüdür. Akıllı, zeki, iyiliksever ve öğüt verici yönleriyle tanınır (Yıldırım 2008: 307-310).

Ferîdun ismi Bâkî'nin divanında sadece bir gazelde geçer. Bu beyitte şair, sevgilinin mahallesinde olmaktan dolayı huzur bulduğunu, buna karşılık kendisine Ferîdun'un sahip oldukları verilse dahi istemeyeceğini söyler.¹¹

Nedîm'in şiirlerinde Ferîdun diğer *Şehnâme* kahramanlarıyla birlikte ve benzer şekillerde anılır. Sultan için yazdığı bir kasidede onun yaptırdıklarını İskender'in hayal edemediğini, tertip olunan divanını ise Ferîdun'un rüyasında bile görmediğini söyler:

Tasavvur etmedi bu câhı hülyâsında İskender

Ferîdûn görmedi rü'yâda bu tertîb-i dîvânı

(Nedîm_Kaside-11/34)

Zira cihan sultanı III. Ahmed'in tacının ve tahtının yanında Hüsrev'in ve Ferîdun'un tahtları köhne birer efsaneden ibarettir:

Şehensâh-ı cihân-ârâ ki tâc u tahtı yanında

Serîr-i Husrev ü taht-ı Ferîdûn köhne efsâne

(Nedîm_Kaside-16/13)

Bir başka beyitte ise; eğer bu âlemdede Ferîdûn tacıyla ve tahtıyla övünürse ona bir elçini göndermen yeterli olacaktır, der:

Ferîdûn tâc ile fahr eyler ise ger bu 'âlemdede

Aña bir peykini gönder de sen zevk u safâ eyle

(Nedîm_Tarih-5/4)

Çünkü sultanın sahip olduğu bu itibar, makam ve celal; Ferîdun'un sahip olduklarından çok daha üstündür:

Nerede buldu Ferîdûn bu celâl ü câhı

Nerede gördü ya Kistrâ bu bülehd eyvânı

(Nedîm_Kaside-19/30)

Ferîdûn ve onun gibi nice sultanlar; haşmet, azamet, izzet ve saadetle atına binerken ancak onun üzensini öpebilirler:

Ferîdûnlar rikâbın bûs eder bindikçe rahş üzre

Şerefle haşmet ü dârât ile 'izz ü sa'âdetle

(Nedîm_Tarih-16/2)

Ayrıca cihan hükümdarı sultan her türlü haşmet ve izzet derecesi bakımından Ferîdûn'dan daha üstündür:

Hudâvend-i cihân şevketlü Sultân Ahmed-i Gâzî

Ki gâlibdir Ferîdûna sunûf-ı 'izz ü haşmetle

(Nedîm_Tarih-10/1)

¹¹ Bâkî_Gazel-548/4.

6. Hürmüz

İran hükümdarlarından Hürmüz, Nuşirevân'ın oğludur. (Âsım 2009:373) Altın tacı ilk giyen hükümdar olarak kabul edildiği için kendisine Hürmüz-i Tâcdâr denilir. Zulmünden dolayı tahttan indirilmiş ve gözüne mil çekilmiştir. (Onay 2016:32)

Hürmüz ismi Nedîm divanında hiç geçmediği gibi, Bâkî divanında da sadece bir gazelde geçmektedir. Baharın tasvir edildiği bu gazelde her çiçek bir Şehnâme kahramanına benzetilir. Gururuyla meşhur olan nergis de Hürmüz-i Tâcdâr'a teşbih edilmiştir:

'Adl ile fasl-ı nev-bahâr Kısırî-i nâmdârdur
Taht-ı zümürüd üzre gül Husrev-i kâmkârdur

Câm-ı gurûr 'âkıbet 'âlemi görmez eyledi
Nergis-i bâg gûyiyâ Hürmüz-i tâcdârdur

(Bâkî_Gazel-88/1-2)

7. Hüsrev-i Pervîz

Hürmüz'ün oğlu olan Hüsrev, babasının ardından tahta çıkmıştır. Sâsânî hükümdarları içerisinde kadına ve eğlenceye en düşkün olanı Hüsrev-i Pervîz olarak bilinir. Ancak kadınlar arasında Şîrîn adlı bir güzele gönünü kaptırmış ve ona duyduğu aşk sebebiyle Hüsrev ile Şîrîn olarak bilinen hikâyenin kahramanı olarak tanınmıştır. Hüsrev-i Pervîz'in bir diğer bilinen yönü ise Bâdâverd adında büyük bir hazineye sahip olmasıdır (Yıldırım 2008:397).

Bâkî Divanı'nda Hüsrev-i Pervîz daha çok Şîrîn'e olan aşkı dolayısıyla zikredilir.¹² Bunun dışında ise şair, Hüsrev'e Sultan Süleyman için yazdığı bir kasidede övgü unsuru olarak yer vermiştir:

Şâh-ı Cemşîd-haşem Husrev-i hurşîd-'alem
Ser ü ser-dâr-ı ser-efrâz-ı selâtîn-i zamân

(Bâkî_Kaside-2/14)

Bir gazelinde ise bahar mevsimini adaleti dolayısıyla ünlü İran kistrâsına, yeşil yaprakları üzerinde açılmış gülü de zümrüt tahtı üzerinde oturan Hüsrev'e benzetir.¹³

Nedîm divanında birkaç defa Hüsrev'den bahsedilmiştir. Sultan Ahmed için yazdığı bir kasidede Hüsrev'in elinin, değil sultanın eteğine, onun kapıcısının eteğine dahi erişemeyeceğini söyler:

Şehriyâr-ı şer'-perver pâdişâh-ı dîn-penâh
Kim erişmez dest-i Husrev dâmen-i derbânuna

(Nedîm_Kaside-20/20)

Yine Sultan Ahmed için yazdığı bir terkîb-bendde padişah bütün haşmet ve devletiyle tahtında otururken, Hüsrev ve Cemşîd'in gelip onun kapısında hizmet etmesini diler:

Otursun pâdişâhım haşmet ü devletle taht üzre
Gelüp kılın derinde Husrev ü Cemşîd hizmetler

(Nedîm_Terkib-Bend-1/2)

¹² Bâkî_Gazel-440/5; 520/1.

¹³ Bâkî_Gazel-88/1.

Zira ne Hüsrev-i Pervîz devrinde böyle demler görülmüştür ne de Cemşîd döneminde böyle devranlar sürülmüştür.¹⁴

8. Îrec ve Tûr

Ferîdûn'un oğullarıdır. Ferîdûn İran'ı Îreç'e, Rum ve Batı'yı Selm'e, Turan'ı da Tûr'a vermiştir. Selm ve Tûr İran'ın Îreç'e verilmesini hazmedemeyerek onu öldürmüşlerdir. Edebiyatımızda bu kişiler kahramanlıkları dolayısıyla anılır (Şişman-Kuzubaş 2007:155).

Bâkî Divanı'nda geçmeyen Îrec ve Tûr, Nedîm Divanı'nda sadece bir yerde sultanın askerleri için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Şair; sultanın Îrec ve Tûr gibi nice askerlerinin bulunduğu, onların kiminin İran'ı kiminin de Turan'ı ele geçireceğini söyler:

*Nice ser-'askeri var Îrec ü Tûr emsâli
Zabt ederler kimi Îrânı kimi Turanı*

(Nedîm_Kaside-19/25)

9. İsfendiyâr (Rûyînten)

Güştasb'ın oğludur. Dünya pehlivanı olarak nitelenen ünlü İranlı kahramanlardandır. Hükümdarlığı döneminde Zerdüşt inancının yayılması için çok büyük yararlılıklar göstermiştir. Zerdüşt bu büyük hizmetlerinin karşılığında onu Rûyînten (tunç vücutlu) yapar ve böylece gözleri dışında hiçbir organı tehlikelerden etkilenmez. Ancak onun bu zayıf yönünü öğrenen Rüstem, İsfendiyâr'ı bir okla gözünden vurarak öldürür (Yıldırım 2008:425).

Bâkî'ye göre en güzeli Rüstem'le İsfendiyâr'ın savaşlarından bahsetmek yerine Cem'den ve onun kadehinden, eğlence ve safasından bahsetmektir.¹⁵

Ancak II. Selim'in cülusu için yazdığı kasidede sultanın kahrının ateşinden, tunç vücutlu İsfendiyâr'ın bile su gibi eriyeceğini iddia eder:

*Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten
Tokınsa şu'le-i şemşîri nerm eyler Nerîmânı*

(Bâkî_Kaside-5/11)

Nedîm'e göre ise; şayet İsfendiyâr sultanın ayağının tozunu gözüne sürme olarak çekseydi, kirpikleri, Rüstem'in gözüne sapladığı oku geri çevirirdi:

*Eger İsfendiyâr etmiş olaydı hâk-i pâyîn kuhl
Ururdu dest-i red müjgâni tîr-i pûr-ı Destâna*

(Nedîm_Kaside-16/15)

10. İskender

Tarihte iki ayrı İskender'den söz edilir. Bunlardan ilki Kur'ân-ı Kerim'de¹⁶ adı geçen Zülkarneyn ile yaşadıkları yerler ve olaylar bakımından aralarında benzerlik bulunan İskender'dir. Bu yüzden genellikle tarihî eserler ve tefsirlerde Zülkarneyn, İskender-i Kebîr, İskender-i Ekber, İskender-i Himyerî olarak geçer. Diğeri de Makedonyalı İskender'dir ki o da İskender-i Rûmî ve İskender-i Yunânî olarak bilinir. Ancak edebî eserlerde bu iki İskender birbirine karıştırılmış, Zülkarneyn karakteri İskender karakteriyle birleştirilmiş ve *İskendernâme* adı verilen tür içinde de İskender neredeyse tamamen Zülkarneyn kimliğine bürünmüştür (Ünver 2000 :XXII/557).

¹⁴ Nedîm_Kit'a-4/7.

¹⁵ Bâkî_Gazel-377/2.

¹⁶ Kehf 18/83-99.

Firdevsî'nin *Şehnâme*'sinde İskender, İran hükümdarı Dârâ'nın oğludur. Yaptığı her savaşta galip gelen İskender'in tek amacı hiçbir menfaat beklemeden dünyayı hâkimiyeti altına almaktır. Âdil ve bilge bir hükümdar olarak tanınan İskender çocukluğundan itibaren felsefeyi ve kâinatın sırlarını merak etmiş bu durum onu önemli filozof ve bilginlerden ders almaya sevk etmiştir. Onun uzun seferlere çıkmasının asıl sebebi de bu kabul edilir. *Şehnâme*'nin İskender'le ilgili bölümü, daha sonra İskender konulu eserlerin kaynağı hâline gelmiştir. Hikâyeyi müstakil bir mesnevi hâlinde ilk olarak Nizâmî kaleme almıştır (Ünver 2000: XXII/558).

Klasik Türk şiirinde İskender, uzun süren hükümdarlığı, savaşları, kahramanlığı, Hızır'la yaptığı yolculuk ve âb-ı hayât, karanlıklar ülkesinde saçılan mücevherler, Ye'cüc ve Me'cüc'ü engellemek için yaptırdığı sedd-i İskenderî ve gemilerin limana giriş çıkışlarını izlemek için İskenderiye şehrine yaptırdığı âyine-i İskender gibi hususlarla ele alınır. Bâkî'nin şiirlerinde daha çok âyine-i İskender konu edilmiştir.¹⁷

Bunun dışında Sultan Selim'in tahta çıkışını kutlamak için yazdığı kasidede Bâkî, sultanı İskender-i Sâni olarak niteler:

*Bi-hamdi'llâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i sâni*

(Bâkî_Kaside-5/1)¹⁸

Yine İskender-i sâni olan sultan, cihanı emin kılmış ve düşmanları durdurmuş, onlardan gelecek belalara karşı önüne İskender'in seddi gibi bir set çekmiştir:

*Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûlâdın
Belâ Ye'cücüne sedd eyledi İskender-i sâni*

(Bâkî_Kaside-14/5)

Ancak Sultan Mehmed'in cülûsu için yazdığı kasidede *Şehnâme* kahramanları sultanın hizmetine münasip görülmüştür. Şaire göre Dârâ ancak sultanın atının örtüsünü omzunda tutmaya, İskender ise onun rikabdarı yani üzengi ağası olmaya layıktır:

*Dârâ revâ ki gâşiyesin ala dûşına
Lâyık budur ki ola İskender rikâbdâr*

(Bâkî_Kaside-9/10)

Bahar tasvirlerine yer verdiği bir gazelde ise bahar mevsiminin saltanat sarayını kurduğunu söylerken, bu saraydaki çimenleri Cemşîd'in tahtına, laleleri ise İskender'in tacına benzetir.¹⁹

Nedîm de bir kasidesinde Sultan Ahmed'i İskender-i sâni olarak nitelemiştir ancak hemen akabinde sultanın makamının İskender'in hayal bile edemeyeceği kadar yüce olduğunu belirtmiştir:

*Nesîm-âsâ çü fermânın iki deryâyâya şâmildir
Denilsin zât-ı âli-şânına İskender-i sâni*

*Tasavvur etmedi bu câhı hülyâsında İskender
Ferîdûn görmedi rü'yâda bu tertîb-i dîvânı*

(Nedîm_Kaside-11/31-34)

¹⁷ Bâkî_Gazel-3/3; 4/2; 24/2; 98/4; 147/4; 212/4; 258-1.

¹⁸ Bâkî_Kaside-14/5.

¹⁹ Bâkî_Gazel-466/2.

Çünkü ona göre sultanı İskender'e teşbih edenlerin aklı yoktur. Zira o, sultanın makamında kapıcı bile olamaz:

*Saîna İskenderi teşbîh edenîñ aklı mı var
Olabilmez o seniñ dergehiñiñ derbânu*

(Nedîm_Kaside-19/33)

Bu konuda şairin kendince haklı sebepleri vardır. Ona göre İskender, yaşadığı süre boyunca sultanın kurduğu divanlar gibi divan kuramamıştır. Öyle ki İskender'in ruhu gelse de Sadâbâd'ı görse, parmak ısırtıp sultanın himmetine hayran kalırdı:

*Kurabilmiş mi Sikender bu kadar dîvânı
Sürebilmiş mi yahud Cem bu kadar devrânı*

*Göricek rûh-ı Sikender hele Sa'd-âbâdı
Oldu parmak ısırtup himmetiñiñ hayrânı*

(Nedîm_Kaside-19/32,39)

Hatta felek bile sultanın haşmetini gördükçe İskender'e *bu senin efendindir sen de onun kapısında kulsun, kölesin* der:

*Seni gördükçe bu haşmetle der İskendere gerdûn
Efendiñdir seniñ bu sen onuñ bâbında çâkersin*

(Nedîm_Terkib-i Bend-1/4)

O öyle bir sultandır ki İskender onun büyüklüğünün kapısında ancak kabiliyetli bir hizmetkar yahut köle olabilir:

*Sensin ol şeh ki Sikender der-i iclâliñde
Kâbiliyetlice bir hüdmete şâyeste gulâm*

(Nedîm_Kıt'a-2/15)

Bu minvalde yazılmış başka beytiler de vardır.²⁰ Ancak bütün bunların dışında Nedîm sadece bir yönüyle sultanın İskender'e teşbih edilebileceğini söyler. O da; İskender'in Aristo gibi büyük bir düşünürü kendisine vezir edinmesi gibi, sultanın da İbrahim Paşa'yı kendisine vezir olarak tayin etmesidir:

*Gerçi İskender olunmaz saîna teşbîh ammâ
Yine bir vech ile temsîl ederim ben anı*

*Ki o etmişdi Aristoyu zamânında vezîr
Eylediñ sen de vezîr Âsaf-ı 'âlî-şânı*

(Nedîm_Kaside-19/34-35)

11. Keyhüsrev

Şehnâme'ye göre Keyânîler hanedanının ünlü hükümdarlarından üçüncüsüdür. Saltanatı altmış yıl süren Keyhüsrev, hayatının büyük kısmını babasının intikamını almaya çalışarak geçirmiştir. Akıllı, zeki, cesur ve tedbirli bir kahramandır, adaleti ve merhametiyle tanınır(Yıldırım,2008:464).

²⁰ Nedîm_Kaside-12/6; Tarih-30/2; Kıt'a-20/3.

Diğer kahramanlar için söz konusu olan durum Keyhüsrev için de geçerlidir. Bâkî, sultanı överken onu bazen Keyhüsrev'e benzetir,²¹ bazen de sultanın Keyhüsrev-i sâni olduğunu ifade eder:

*Hemân oldur niyâzum senden ey Keyhusrev-i sâni
Ki gûş-ı hûşa mengûş eyle dürr-i pend-i pîrânı*
(Bâkî_Kaside-14/32)

Nedîm'e göre ise eğer Keyhüsrev sultanın devrinde dünyaya gelmiş olsaydı, çaresiz, onun ikbal kapısında ancak bir süpürücü olabilirdi:

*Seniñ vakt-i şerîfiñde geleydi dehre Keyhusrev
Gelüp cârû-keş olurdu der-i ikbâliñe nâ-hâh*
(Nedîm_Terkib-i Bend-1/III)

12. Keykâvus

Çok güçlü ve yetenekli olduğu rivayet edilen Keykâvus, Keyânîler hanedanının ikinci ve en önemli hükümdarlarıdır. Keykubat'ın oğludur. Yüz elli yıl hükümdarlık sürmüştür (Yıldırım 2008: 468).

İran tahtında en uzun süre oturan padişahlardan biri olan Keykâvus'a klasik Türk şiirinde genellikle devletin zenginliği ve saltanatının gücü dolayısıyla yer verilir.

Bâkî Divanı'nda Kâvûs sadece gül redifli bir gazelde geçer. Buna göre işret meclisinin gül renkli kadehi diken Kâvûs'una, melamet dikeninin hançeri de gül Behrâm'ına nasip olmuştur.²²

Nedîm'e göre ise değil sultanın, bir vezirinin bile meclisini görse Keyânî'lerin meşhur hükümdarı Kâvûs'un dili tutulur:

*Dursun der-i vâlâsı eger gelse olur lâl
Bir âsafınıñ bezmine Kâvûs-ı Keyânî*
(Nedîm_Kaside-26/4)

Bir helva sohbeti meclisi için yazdığı kasideye göre feyz dolu meclis o kadar güzeldir ki; Cem ve Kâvûs, o meclisin hizmetkarlarından tören ve ayinin nasıl yapıldığını öğrenmelidir:

*Habbezâ meclis-i pür-feyz ki huddâmından
Cem ü Kâvûs gerek ögrene resm ü âyîn*
(Nedîm_Kaside-27/9)

13. Keykubâd

Keyânîler hanedanının ilk hükümdarıdır. Yüz yıl tahtta kalan Keykubâd, iyi ve güler yüzlü bir hükümdar olarak tanınır. Onun zamanında halk refah ve mutluluk içerisinde yaşamıştır (Yıldırım 2008: 470). Keykubâd klasik Türk şiirinde genellikle adaletli hükümdarlığı vesilesiyle anılır.

Sultan Süleyman'ın adaletinden ve öfkesinden bahseden Bâkî'ye göre Keykubâd'ın adaleti, sultanın adaletinin yanında cevr ü sitem, Kahramân'ın gazabı da sultanın öfkesinin yanında lutf u keremdir:

²¹ Bâkî_Kaside-7/21.

²² Bâkî_Gazel-286/7.

'Adlîñ katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmuñ yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân

(Bâkî_Kaside-1/21)

Nedîm ise Sadrazam Ali Paşanın bir nasipsize bir iltifat nazarıyla Cemşîd ve Keykubâd kadar ev bark verecek cömertliğe sahip olduğunu söyler:

Bir bî-nevâya bir niğeh-i iltifât ile
Cemşîd ü Keykubâd kadar hânumân verir

(Nedîm_Kaside-4/29)

14. Nerîmân

Nerîmân, Sâm'ın babasıdır. Şiirlerde yaptığı savaşlar ve kahramanlıklar konu edilir (Yıldırım 2008: 545). *Şehnâme*'de olayların içinde yer almasa da ismi sık sık geçer.

Bâkî Divanı'nda yer alan iki ayrı kasidede Nerîmân'dan bahsedilir. İlk kasidede geçen beyte İsfendiyar başlığı altında yer vermiştik. İkinci beyitte ise Sultan Murad Han için yazdığı bahariyyede, sultanın devletin kuvvetli eliyle ve ezici gücünün ağır gürzüyle Sâm ve Nerîmân gibi düşman üzerine saldırdığını belirtir:

Zûr-ı dest-i devleti gürz-i girân-ı satveti
Düşmen üzre hamle-i Sâm u Nerîmân eyledi

(Bâkî_Kaside-7/19)

Nedîm her zamanki gibi kendi memdûhunu *Şehnâme* kahramanı Nerîmân'dan üstün tutar. Sadrazam İbrahim Paşa için yazdığı kasidede Nedîm, paşanın divan kürsüsüne oturmasından sonra divandaki gözcülerin Nerîmân'a merdiven taşı üzerine oturması için dahi yer göstermeyeceklerini söyler:

Otursa kürsî-i divâna yer vermez Nerîmâna
Niğeh-dârân-ı dîvân-hâne seng-i nerdübân üzre

(Nedîm_Kaside-54/22)

Başka bir şiirde ise sultana, sen zafer ve fetih meydanlarının güçlü hükümdarısın ki Nerîmanlar senin elinin kuvvetiyle yumuşak bir muma döner, diye seslenir:

Sen ol sâhib-kırân-ı 'arsa-i feth ü zafersin kim
Çü mûm-ı nerm olur nîrû-yı destinden Nerîmânlar

(Nedîm_Kıt'a-4/4)

Yine Sadrazam Ali Paşa için yazdığı bir şiirde onun maiyetindeki askerlerin yerden kaldırdıkları tozun Sam ve Nerîmân üstüne at saldıkları ilk savaşta onların gözlerini kör edeceğini söyler. Bu durumda şair sadece sultanı ve sadrazamı değil aynı zamanda onların askerlerini dahi *Şehnâme* kahramanlarından üstün tutar:

Kûr eder der-ceng-i evvel dîdesin gerd-i haşem
At salsa hışm ile Sâm u Nerîmân üstüne

(Nedîm_Tazmin-3/32)

15. Nûşîrevân

Sâsânîlerin ilk büyük hükümdarıdır. Nûşîrevân dönemi, Sâsânî İmparatorluğu'nun en görkemli çağıdır. Hz. Muhammed (sav) onun hükümdar olduğu dönemde dünyaya gelmiştir. Saltanatı boyunca ülkesini imar etmiş, ilim adamlarını desteklemiştir. Adaletiyle

bilinen Nûşîrevân döneminde insanlar mutlu ve huzurlu yaşamıştır. Ölümünden sonra da adalet ve ahlâk simgesi bilge bir kişi olarak tarihteki yerini almıştır. Firdevsî Şehnâme'de Nûşîrevân'a beş bin beyit ayırmıştır (Yıldırım 2008:558-559).

Bâkî Nuşîrevân'dan bahsetmez. Ancak İran şahları için kullanılan Kîsrâ unvanı ilk olarak Nûşîrevân'a verilmiş, bu yüzden *tâk-ı Kîsrâ* terkibi Nûşîrevân'ın adaletle hükmettiği sarayı için kullanılmıştır (Pala 2002: 277). Bu terkip Bâkî'nin bir gazelinde geçer. Sevgilinin güzelliğini köşke ve kaşlarını da yaya benzeten şair bunları gördükten sonra ne Kîsrâ'nın tâkının ne de Kayser'in kasrının güzelliklerinden bahsetmenin anlamsız olduğunu söyler:

*Kâh-ı hüsn-i yâre bak seyr it ham-ı ebrûsını
Adın aîma tâk-ı Kîsrâ ile kasr-ı Kayserüñ*

(Bâkî_Gazel-258/2)

Nedîm ise Sa'dâbâd için yazdığı bir sitayişte Nûşîrevân'ın sultanın izzet ve şanının yüce kasrındaki tâkı gördüğünde tacının şaşkınlıktan başından düşeceğini ifade eder:

*Şüphesiz Nûşîrevânüñ tâcı başından düşer
Baksa tâk-ı ser-bülend-i kasr-ı 'izz ü şânına*

(Nedîm_Kaside-20/22)

16. Rüstem

Aklı ve cesaretiyle İran'ın en ünlü millî kahramanıdır. Rivayete göre Rüstem altı yüz yıl yaşamıştır. Keykûbâd, Keykâvûs ve Keyhüsrev dönemlerinde hükümdarların en büyük dayanağı onun varlığıdır. Rüstem, İran milli kahramanlarından ak saçlı Zâl'in oğludur. Doğumu da yaşıntısı gibi olağanüstüdür. Simurg'un yardımıyla dünyaya gelen Rüstem, yaşlılarından daha hızlı büyümüş ve kısa sürede güçlü bir vücuda sahip olmuştur. Özellikle savaşlarda sıkıntıya düştüklerinde İran krallarının yardımına koşmuş ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Zamanla mitolojik bir kahramana dönüşen Rüstem, ağır gürzü, çok güçlü kemendi, yıldırım hızındaki atı Rahş ve darbelerden etkilenmeyen zırhıyla İran'ın millî kahramanlarından biri olmuştur (Yıldırım 2008: 592-594).

Bâkî, Rüstem'e genellikle gazellerinde sevgilinin vasıflarını överken yer vermiştir.²³ Bir kasidede kendi şiir kudretini överken bu alanda at koşturduğunu, karşısına düşman olarak Rüstem bile çıksa onu alt edeceğini söyler.²⁴

Bir başka kasidede ise memdûhunun kudret elinde tuttuğu yayın Rüstem'in yayına, düşüncesinin oklarındaki kanadın da Cebrail'in kanadındaki en uzun tüye benzediğini söyler:

*Kabza-i kudretine kaos kemân-ı Rüstem
Nâvek-i re'yine per şeh-per-i Cibrîl-i emîn*

(Bâkî_Kaside- 26/17)

Nedîm için sultan III. Ahmed, Rüstem'le mukayese edilemeyecek kadar kıymetlidir. Ona göre işi gaza etmek olan ve adalet endişesi taşıyan Sultan III. Ahmed'in hançerinin korku ve dehşetinden Rüstem tir tir titrer:

*Megâzî-pîşe 'adl-endîşe Sultân Ahmed-i sâlis
Ki Rüstem hançerinden lerze-nâk-i bîm ü dehşetdir*

(Nedîm_Kaside-14/29)

²³ Bâkî_Gazel-12/3; 24/4; 133/3; 377/3; Kit'a-6/1.

²⁴ Bâkî_Kaside-20/42.

Hükümdar öyle büyük bir sultandır ki Rüstem ve Sâm onun üzengisini öpmekle övünürler. Hatta şayet Behrâm'ın belinde sultanın kılıcı olsaydı, Rüstem'in hançeriyle göğsünden vurulmazdı:

*Şehriyârâ sen ol sultân-ı mu'azzamsın kim
Fahr eder bûs-ı rikâbîñla seniñ Rüstem ü Sâm*

*Tiğîñ olsaydı miyânında eger Behrâmın
Rüstemiñ hançerine sînesi olmazdı niyâm*

(Nedîm_Kıt'a-2/12-13)

Nedîm bir başka şiirinde sultana şöyle seslenir: *Olur da senin bulunduğun bir mecliste Rüstem ok ve yaydan söz açarsa yayını eline alıp canını teninden ayırırver:*

*Eger tîr ü kemân bahsin açarsa Rüstem-i destân
Kemânın al ele cânını cisminden cüdâ eyle*

(Nedîm_Tarih-5/6)

Zira cihanın şahı, zamanın hakanı ve İran'ın fatihi olan sultan aşırı derecedeki heybetiyle Rüstem'i bile kendine hayran bırakıp dehşete düşürür:

*Şehensâh-ı cihân hâkân-ı devrân fâtih-i Îrân
Eder medhûş u hayrân Rüstemi fart-ı mehâbetle*

(Nedîm_Tarih-10/4)

Sadrazam İbrahim Paşa için yazdığı bir kasidede de; Rüstem'in, sadrazamın eşğine bir iki hilal nakş etmeden, alnını paşanın ayağına süremeyeceğini söyler:

*Ne mümkün pâyine sâyîde etmek cebhesin Rüstem
Bir iki mâh-ı nev nakş etmedikçe âstân üzre*

(Nedîm_Kaside 6/23)

17. Sâm

*Şehnâme'*nin ünlü kahramanlarında birisi de Nerîmân'ın oğlu Sâm'dır. Zâl'in babasıdır. Ferîdûn ve Mînuçehr dönemlerinde yaşamış İran kahramanlarından olan Sâm'a, Ferîdûn tarafından dünya pehlivanı unvanı verilmiştir (Yıldırım2008: 604).

Bâkî'ye göre sultan ihtimam kılıcının keskinliğine ancak Sâm'ın kılıcı yahut Kahraman'ın kılıcı nispet edilebilir:

*Şemşîr-i ihtimâmına nisbet kelîl ü künd
Ger tîg-i Kahramân ola ya hod hüsâm-ı Sâm*

(Bâkî_Kaside-23/19)

Nedîm'e göre ise Sultan Ahmed o kadar adil bir hükümdardır ki onun cenklerinde daima Zâl'in hançeri, Sâm'ın gürzü ve Kahraman'ın kılıcı etkili olur.²⁵ Öyle ki; sultanın tek bir muhafızındaki haşmet, ne kahramanlıklarıyla ün salmış Zâl'de ne de Sâm'da bulunur:

*Bir solagında olan haşmet sözün sağı budur
Olmamışdır rû-nümâ ne Zâlde ne Sâmda*

(Nedîm_Kaside-15/2)

²⁵ Nedîm_Kaside-5/26.

SONUÇ

Fars edebiyatının eşsiz eserlerinden biri olan *Şehnâme* yazıldığı dönemden itibaren Türk şairlerini etkilemiştir. Bilhassa bu etki özellikle on altıncı ve on yedinci yüzyılda zirveye ulaşmıştır. Örneğin Bâkî'nin şiirlerinde *Şehnâme* kahramanlarından bir övgü unsuru olarak sık sık bahsedilmiştir. Ancak on yedinci yüzyılda ortaya çıkan mahallîleşme akımıyla birlikte şairler yavaş yavaş *Şehnâme* ve *Şehnâme* kahramanlarına karşı tepki göstermeye başlamıştır. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise Nedîm hem Fars coğrafyasına, hem Fars şiir iklimine hem de *Şehnâme* ve *Şehnâme* kahramanlarına meydan okumuştur.

Bu çalışmada, Bâkî ve Nedîm'in divanlarında *Şehnâme* kahramanlarına yer verilen beyitler tespit edilmiştir. Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi genellikle on altıncı yüzyıl şairi olan Bâkî'de bu kahramanlar övülecek kişi için birer teşbih unsuru iken on sekizinci yüzyıl şairi Nedîm genellikle memdûhlarını bu kahramanlardan üstün tutmuştur.

Şehnâme kahramanları aynı zamanda mitolojik kahramanlardır. Buna bağlı olarak onların bazılarıyla ilgili İskender'in aynası, Cem'in kadehi gibi farklı unsurlar da söz konusu edilmiştir. Bu tür beyitlerden örnekler verilmekle birlikte makalenin konusunun dışında olduğu için tamamı değerlendirilmemiştir.

Ayrıca *Şehnâme*'deki bütün kahramanlar şairlerin divanlarında yer almamıştır. Kaydâfe, Siyâvuş, Sührâb, Zâl, Kiyûmers, Leclâc, Mezdek, Mînuçehr, Hûşeng gibi *Şehnâme*'de geçen bazı kahramanların her iki şairin de divanında mevcut olmadığı görülmüştür.

SUMMARY

Shakhnama of Firdavsi is one of the most important works of Persian Literature. Besides, it has valuable position between the world classics. It is a heroic saga; hence, a research feeding Turkish literature. Especially, powerful aspects of sultans and other statemen are presented by qasidas and these powerful aspects are identified by heros at *Shakhnama*. These heros, presented as instrument of praise at 15th and 16th centuries, lost their worth at 17th century. At this time of the period, praised personalities are more valuable than them.

This article is about conversion of heros of *Shakhnama* at classical Turkish poetry. In order to carry out this aim, we have chosen two important poets, Baqi of 16th century and Nadim of 18th century. At these centuries, these heros were differently perceived. We have searched divans of these two poets, and determined the couplets mentioning the heros. Thus, we have tried to explain how they have converted by centuries.

When we looked at the poems of Baki, we could see that *Shakhnama* heros have been often described in a praising way. However, at the 17th century, with the localisation, poets began to react toward *Shakhnama* and its heros. At the 18th century, especially Nedim challenged both geography of Persia and Persian poetry, *Shakhnama* and its heros.

In this paper, we have determined the couplets about *Shakhnama* heros at divans of Baqi and Nadim. For Baqi, these heros are personalities to be praised. But at the 18th century, Nadim has evaluated his own heros more superior than the others.

In this study, heros of *Shakhnama* have been given according to the alphabetic order. *Shakhnama* heros are Bahman, Bahram, Cam/Camshid, Dara, Faridun, Khurmuz, Khusrav Parvis, İrac and Tur, Isfandiyar, Isqandar, Kaykhusrav, Kayqavus, Kayqubad, Nariman, Nushiravan, Rostam and Sam. However, some heros did not take place in divans of Baqi and Nadim, such as Kasdafa, Siyavush, Sukhrab, Zal, Kiyumars, Laclac, Mazdaq, Minuchahr, Hushang.

Shaknama heros are at the same time mythologic heros. Related with them, there has been some other peculiarities as cu of Cam, mirror of Isqandar. We have introduced some examples about them but we have not evaluated all of them since these are out of the scope of the subject.

KAYNAKÇA

- Ceylan, Ömür (2011). *Baş Bozumu*. Ankara: Kesit Yay.
- Erdal, Tuğçe (2013). "Şiirin Esin Kaynağı Olarak Mitoloji". *Cyprus International University, Folklor/Edebiyat XIX* (76): 107-127.
- Firdevsî (2009). *Şahnâme*. çev. Necati Lugal. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Firdevsî (2016). *Şahnâme*. çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Gültekin, Hasan (2013). "Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm'da Firdevsî Maddesi". *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science VI* (3): 239-261.
- Işık, İsa (2013). "Divan Şairinin Behrâm'a Bakışı Üzerine Düşünceler". *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science VI* (I): 875-888.
- Kanar, Mehmet (2010). "Şahnâme". *İslam Ansiklopedisi C. XXXVIII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 289-290.
- Karataş, Gökçen (2008). *Klasik Türk Şiirinde Tarihî, Efsanevî ve Mitolojik Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Ü.
- Kartal, Ahmet (2011). *Şiraz'dan İstanbul'a Türk-Fars Kültür Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Kurtuba Yay.
- Küçük, Sebahattin. *Bâkî Divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78361/baki-divani.html> [erişim 25.01.2018].
- Macit, Muhsin (2012). *Nedîm Divânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,196897/nedim-divani.html> [erişim 10.01.2018].
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. İstanbul: TDK Yay.
- Ritter, Helmut (2011). *Doğu Mitolojisinin Edebiyata Etkisi*. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Şişman, Bekir-Kuzubaş, Muhammet (2012). *Şehnâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Tökel, Dursun Ali (2006). "Şehnâme'den Turan'a Divan Şiirinden Şehnâme'ye Bakmak". *Türk Edebiyatı Dergisi* (392): 55-58.
- Ünver, İsmail (2000). "İskender". *İslam Ansiklopedisi C. XXII*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 557-559.
- Yerdelen, Cevat (1997). "Divan Edebiyatı Kaynaklarından Şehnâme". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (VIII): 99-104.
- Yıldırım, Nimet (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Yıldırım, Nimet (2016). *İran Kültürü*. İstanbul: Pinhan Yay.